

ПРИРУЧНИК ЗА ОБУКУ ВОЛОНТЕРА

за рад са децом и младима
са сметњама у развоју

**СМЕРНИЦЕ ЗА
ПРУЖАОЦЕ УСЛУГА
СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ**

ПРИРУЧНИК ЗА ОБУКУ ВОЛОНТЕРА

за рад са децом и младима са сметњама у развоју
СМЕРНИЦЕ ЗА ПРУЖАОЦЕ УСЛУГА СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

Издавач

Републички завод за социјалну заштиту
Београд, Теразије 34
011 36 21 563
www.zavodsz.gov.rs
zavod@zavodsz.gov.rs

За издавача

Божидар Дакић

Приредили

Тим Републичког завода за социјалну заштиту

Лектура

Владимир Марковић

Коректура

Александар Цвејић

Дизајн слога и припрема за штампу

Мирослав Радивојевић

Дизајн корица

Милош Аризовић

Штампа

Interrupt, Pančevo

Тираж 500

ISBN 978 – 86 – 88171

Штампано 2013. године

Публикација је припремљена и одштампана у оквиру пројекта „Развој услуга у заједници за децу са инвалидитетом и њихове породице“ који финансира Европска унија, а реализује се у трочланом партнерству Министарства рада, запошљавања и социјалне политике, Европске уније и УНИЦЕФ-а. Садржај и ставови изнети у овој публикацији не изражавају нужно ставове УНИЦЕФ-а и Европске уније.

Пројекат
финансира
Европска
унија

Република Србија
МИНИСТАРСТВО РАДА, ЗАПОШЉАВАЊА
И СОЦИЈАЛНЕ ПОЛИТИКЕ

ПРИРУЧНИК ЗА ОБУКУ ВОЛОНТЕРА

за рад са децом и младима
са сметњама у развоју

СМЕРНИЦЕ ЗА ПРУЖАОЦЕ
УСЛУГА СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

Београд 2013. године

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

364-22-056.26/.36(497.11)(035)
37.068(035)

ПРИРУЧНИК за обуку волонтера : за рад са децом и младима са сметањама у развоју :
смернице за пружаоце услуга социјалне заштите
/ [приредио Тим Републичког завода за социјалну заштиту]. - Београд : Републички завод за социјалну заштиту, 2013 (Панчево : Interrupt). - 76 стр. : табеле ; 21 cm

"... у оквиру пројекта 'Развој услуга у заједници за децу са инвалидитетом и њихове породице!..' --> колофон. - Тираж 500.

ISBN 978-86-88171-12-0

1. Републички завод за социјалну заштиту
(Београд)

а) Особе са инвалидитетом - Социјална заштита - Србија - Приручници б)
Волонтерски рад - Приручници

COBISS.SR-ID 198224140

САДРЖАЈ

Увод.....7

ВОЛОНТЕРСКИ МЕНАЏМЕНТ

1. Шта је волонтерски рад ?	13
2. Мотивација за волонтерски рад.....	17
3. Управљање волонтерским радом	19
3.1. Нормативни оквир	19
3.2. Циклус волонтерског менаџмента	21

ОБУКА ВОЛОНТЕРА ЗА РАД СА ДЕЦОМ И МЛАДИМА СА СМЕТЊАМА У РАЗВОЈУ

1. Специфичност обуке волонтера	33
2. Социјална укљученост и недискриминативна пракса.....	37
3. О деци и младима са сметњама у развоју	41
3.1. Шта знамо а шта мислимо да знамо?.....	41
3.2. Различити приступи инвалидности.....	43
3.3. Потреба за самоактуелизацијом – израда личног архива	49
3.4. Шта (не) могу деца и млади са сметњама у развоју?	54
3.5. Индивидуални приступ детету	56
4. Методе и технике рада са децом и младима са сметњама у развоју	59
4.1. Специфичности процеса учења код особа са сметњама у развоју.....	59
4.2. Едукација путем тела и ритма.....	62
4.3. Како реаговати на проблематична понашања	67
4.4. Осмишљавање активности – значај игре	71

УВОД

Овај приручник је намењен пружаоцима услуга за децу и младе са инвалидитетом, који желе да укључе волонтере, схватајући да њиховим ангажовањем могу у значајној мери унапредити квалитет свога рада.

Приручник садржи само основне информације везане за волонтерски менаџмент, односно координацију рада, регрутовање, припрему волонтера, признања и награде, мотивацију, надгледање, стручну подршку и евалуацију.

Не умањујући значај осталих аспеката управљања волонтерским радом у овом приручнику највећа пажња је посвећена припреми, односно обуци волонтера за рад са децом и младима са инвалидитетом. Основни циљ овог приручника је да практичарима понуди полазне концептуалне основе и методичке оквири организовања обуке за волонтере, које сваки пружалац услуге за децу и младе са инвалидитетом може обогатити у складу са сопственим специфичностима и ресурсима који му стоје на располагању.

У савременој стручној пракси у области социјалног рада све више се препознаје значај укључивања волонтера у рад са свим корисничким групама, због чега је развијен велики број програма за обуку волонтера. Када је реч о нашој земљи, у последњих неколико година је у многим срединама организована припрема пружалаца услуга за волонтерски менаџмент. Међутим, обука волонтера за непосредни рад са корисницима, реализује се веома ретко и за сада не постоји ни један акредитован програм који је усмерен на обуку волонтера за рад са било којом корисничком групом, па самим тим ни са децом и младима са сметњама у развоју.

За особе који немају знање у овој области, као ни непосредно искуство у раду са децом и младима са инвалидитетом, сметње у развоју су сувише апстрактне, а слика о овој корисничкој групи

повезана са бројним стереотипима и предрасудама. Због тога се многи, који би желели да волонтирају у овој области, прибојавају да неће умети да одговоре на задатке који им буду поверени. Стицање основних знања, а пре свега искуства кроз непосредан контакт са децом, упознавање са њиховим карактеристикама, могућностима и потребама је најефикаснији пут да се превазиђу постојеће предрасуде и развије осећање самопоуздања и сигурности да могу да им пруже адекватну подршку.

Због тога је веома значајно волонтерима, поред основне обуке у оквиру које ће се упознати са самом услугом, програмом рада, описом посла и својом улогом у тиму, обезбедити и додатни програм који ће их ближе упознати не само са специфичностима развоја и карактеристикама деце и младих са инвалидитетом, већ и са основним приступима и принципима у раду са њима.

На крају је важно напоменути да је Приручник настао у оквиру пројекта "Подршка успостављању услуга за децу и младе са инвалидитетом и развој индикатора у систему социјалне заштите", а у склопу ширег спектра активности кровног пројекта "Развој услуга у заједници за децу са сметњама у развоју и њихове породице" (реализованог од стране УНИЦЕФа у партнерству са Министарством рада, запошљавања и социјалне политике уз подршку Европске Уније), као део стручне подршке дневним боравцима за децу и младе са сметњама у развоју. Основа овог приручника је обука "Обука за рад волонтера са децом и младима са сметњама у развоју", која је током пројекта креирана и пилотирана са сарадницима дневних боравака, који имају или планирају волонтерски ангажман.

Значајан допринос тексту чине практична искуства Милице Милић из Волонтерског сервиса Младих истраживача Србије, као и садржаји добијени учешћем на обуци „Инструменти рада са децом са сметњама у развоју из Малих домских заједница“ Марије Elisabete Montanji, консултанткиње Educaid-а. Поред тога одељак о проблематичном понашању настао је као део радионице за стручне раднике и сараднике дневних боравака, која је организована уз помоћ Снежане Античевић из Центра за смештај и дневни боравак деце и омладине ометене у развоју, а на основу

предавања професора Giacomina Vivantia из организације Cittadinanza mental health and poverty.

Условно, приручник се може поделити на два дела. Уводни део, који пружаоцима услуга нуди информације везане за основне аспекте волонтерског менаџмента и други, у коме је приказан тематски садржај обуке волонтера и дати примери практичних вежби и радионица, путем којих они могу да усвоје знања и развију вештине за рад са децом и младима са инвалидитетом.

ВОЛОНТЕРСКИ МЕНАЏМЕНТ

1

ШТА ЈЕ ВОЛОНТЕРСКИ РАД?

Под волонтерским радом људи подразумевају различите ствари. За неког је кључна карактеристика одсуство новчане надокнаде за нечији рад, док је за друге то одсуство присиле било које врсте. Волонтеризам има различите облике и значења, али је ипак могуће одредити неке кључне карактеристике онога што одређује сваку волонтерску активност.

- добровољни рад,
- без новчане надокнаде,
- за добробит заједнице и/или појединаца који нам нису род,
- у непрофитном сектору!

Волонтерски рад у најширем смислу се дефинише као непрофитна и неплаћена активност којом појединци доприносе добробити своје заједнице и целог друштва.

Волонтерски рад је ангажовање појединаца и група, који добровољно пристају да пружају услуге одређеној популацији, уз адекватну селекцију и припрему. Волонтерски рад је заснован на идејама самопомоћи, узајамне помоћи и филантропије. Најчешће се спроводи у верским, хуманитарним, социјалним као и невладиним организацијама. Волонтери се углавном воде као непрофесионалци, мада уз добру селекцију, припрему, праћење и сручну подршку могу постићи значајан степен компетентности.

Волонтерске активности би требало да буду од користи и за оне који их предузимају и за оне којима су намењене. Волонтери описују своје ангажовање као активности које им доносе лично задовољство због чињенице да су некоме помогли или учинили

нешто добро за заједницу. Обављање волонтерског рада ствара осећај компетентности, пружа могућност за самоактуализацију, ствара осећај заједништва и припадања организацији у којој се волонтира и отвара простор за интеракцију и узајамну размену.

“Волонтеризам је, њрвенствено, оптимистична активност. Из њој разлога, сам чин волонтирања укључује у себи сањарење – сањарење о њоме да се неки проблем може ријешити, да се циљ може остварити, да учињени најор мијења нешто на боље.” (О волонтерском раду, Сплит, 2004)

Основни принципи волонтерског рада указују на његову основну сврху:

- Волонтирање доноси добробит заједници и волонтеру
- Волонтерски рад се не плаћа
- Волонтирање је увек ствар избора
- Волонтирање би требало да се одвија искључиво у непрофитном сектору
- Волонтирање није замена за плаћени рад и волонтери нису замена за запослене, нити представљају претњу за њихова радна места
- Волонтирање је алтернативно средство да се појединцима или групама омогући задовољавање различитих потреба
- Волонтирање је легитиман начин на који грађани могу да учествују у активностима у заједници
- Волонтирање је засновано на поштовању права, достојанства и културе других

- Волонтирање промовише људска права и равно-правност

Понекад је тешко направити **разлику између волонтерског рада и неких других начина ангажовања**. Пример који следи има за циљ да на илустративан начин покаже како исти посао може имати различиту сврху. (Приручник за управљање радом волонтера, Подгорица, 2010)

Пример: Када је прање судова волонтирање?

Код куће: када перемо судове код куће то је део наших кућних обавеза, који нам омогућава да их поново користимо

Неформално волонтирање: када оперемо судове комшији, јер је поломио зглоб, радимо

то као добре комшије и надамо се да ће он то исто урадити за нас

Формално волонтирање: када одемо у неки НВО и пријавимо се да радимо у њиховој кухињи, а један од задатака је да оперемо судове након што су корисници имали оброк, тада ми волонтирамо. Изабрали смо да то радимо, нисмо плаћени за то, а мотивисани смо да радимо, јер верујемо да наш неплаћени рад доприноси заједници.

Радно искуство: Када наша школа организује да посетимо локално прихватилиште за бескућнике, наш задатак је да оперемо судове и то радимо као део школских обавеза. Ово је радно искуство, наша мотивација је заснована на идеји да ћемо стећи знања и вештине за обављање неког посла и испунити захтев школе

Друштвено користан рад: Када починимо неки деликт и надлежни орган одреди да је наша казна да перемо судове у локалном клубу за младе, то је онда друштвено користан рад, који није заснован на слободној вољи.

2

МОТИВАЦИЈА ЗА ВОЛОНТЕРСКИ РАД

Да бисмо успешно управљали волонтерским радом морамо знати из којих се разлога неко определио да волонтира у нашој организацији. Разумевање разноврсности мотива омогућиће нам да ангажовање волонтера буде најцелисходније са становишта интереса корисника, наше организације, али и самог волонтера.

Условно говорећи мотиви за волонтирањем се могу поделити у две категорије:

Мотиви везани за задовољење сопствених потреба, као што су:

- жеља да упознају друге људе и стекну нова пријатељства
- потреба да добују подршку и разумевање
- испуњавање слободног времена и превазилажење монотоније свакодневног живота
- потреба да поступају ускладу са својим вредностима и изразе своја уверења
- жеља за стицањем нових знања и вештина
- потреба за припадањем и прихватањем
- могућност да покажу своју креативност
- могућност добијања препоруке за будуће послове
- жеља да се осећају потребним и важним
- прилика за стицањем самопоуздања

Мотиви окренути ка споља, односно ка другима и заједници:

- жеља да се помогне другима
- потреба да се допринесе решавању неког проблема у заједници
- жеља да се допринесе укупном развоју друштва
- подршка позитивним променама у заједници

- осећај да нешто дугујемо заједници и да треба да се ангажујемо улажући своје време и знање

Индивидуални мотиви волонтера су различити и на пружаоцу услуге је да их препозна и одговори на њих јер, индивидуални исходи волонтирања, као што су задовољство и дуже трајање волонтирања, директно зависе од тога да ли су волонтери у могућности да задовоље своје циљеве и мотиве у организацији у којој су ангажовани (Stukas, Dalz & Cowling, 2005).

Волонтери могу имати више мотива, али углавном је један примарни. **Сваки волонтер има свој разлог зашто се определио да се ангажује, а наш задатак је да његов мотив препознамо и уважимо, пружајући му могућност да задовољи своје потребе.** Неуважавање потреба или жеља волонтера може довести до разочарења и губљења позитивног односа према волонтерском раду, као и осећаја да је његова добра намера злоупотребљена .

Колико год била важна мотивација волонтера, исто толико је важно **да освестимо и сопствене мотиве да ангажујемо волонтере,** јер је успех њиховог ангажмана условљен поклапањем природе мотива волонтера и организације која их ангажује. Уколико организација укључује волонтере из уверења да је то прави начин рада, без обзира на врсту посла и без обзира на циљ, то ће условити сасвим другачији приступ него када је мотив недостатак средстава да се запосле нови кадрови.

3

УПРАВЉАЊЕ ВОЛОНТЕРСКИМ РАДОМ

3.1. Нормативни оквир

Организација која жели да ангажује волонтере мора да се упозна са нормативним оквиром и законском регулативом у овој области. Без упуштања у детаљну анализу, навешћемо само најважније одредбе Закона о волонтирању, као кључног документа у овој области.

Права и обавезе волонтера, као и организације која их ангажује, регулисане су **Законом о волонтирању** који је ступио на снагу 2010.године („Службени гласник РС“, бр.36/2010). Наиме, овим законом се уређују основни појмови у вези са волонтирањем, начела волонтирања, уговор о волонтирању, права и обавезе волонтера и организатора волонтирања и надзор над применом овог закона.

Волонтирање, у смислу овог закона, јесте организовано добровољно пружање услуге или обављање активности од општег интереса, за опште добро или за добро другог лица, без исплате новчане накнаде или потраживања друге имовинске користи, осим ако овим законом није друкчије одређено.

Закон прави разлику између три врсте волонтирања:

- дугорочно волонтирање
- краткорочно волонтирање
- ad hoc волонтирање

Дугорочно волонтирање је волонтирање које траје дуже од 10 часова недељно, најмање три месеца без прекида.

Краткорочно волонтирање није дефинисано посебном одредбом Закона. У „Водичу кроз локални волонтерски сервис“ (Нови Сад, 2012.) се наводи тумачење да је то оно волонтирање које траје дуже од 10 часова недељно, више од 30 дана, а мање од три месеца у једној календарској години. С друге стране, у

оквиру Волонтерског сервиса Младих истраживача Србије се под овом врстом волонтирања подразумева волонтирање које може трајати и током читаве године, али у времену мањем од 10 часова недељно.

Ad hoc волонтирање се односи на волонтерске активности, које не трају дуже од 10 часова недељно, најдуже 30 дана без прекида или са прекидима, у току календарске године.

Одредбе овог закона примењују се само на краткорочно и дугорочно волонтирање и њиме нису регулисане одговорности организатора ad hoc активности.

У складу са чл.11 овог Закона **волонтирање може да обавља лице које има најмање 15 година живота**. Лице млађе од 18 година живота може да волонтира уз писмену сагласност родитеља или старатеља.

Волонтери не могу радити на пословима, који су опасни за живот и здравље или се обављају у условима опасним за живот и здравље.

Чланом бр. 12 Закона је дефинисано **да ако су корисници волонтирања деца, особе са инвалидитетом, стара лица, лица којима је неопходна помоћ и нега другог лица, болесне особе или особе које су потпуно или делимично лишене пословне способности организатор волонтирања дужан је да поступа са посебном пажњом приликом избора и обуке волонтера**. Овим чланом је дефинисано и ко не може бити волонтер када је реч о наведеним корисницима. Такође, Закон предвиђа обавезу потписивања уговора о волонтирању када се волонтери ангажују за рад са наведеним групама корисника.

Уговор о волонтирању је основни правни инструмент којим се уређују односи између волонтера и организатора волонтирања. Закон прописује да се уговор о волонтирању обавезно закључује у случају дугорочног волонтирања.

Поред тога, уговор о волонтирању се обавезно закључује и у случају краткорочног волонтирања, ако је испуњен један од следећих услова:

- волонтер је малолетно лице

- волонтер је страни држављанин или лице без држављанства
- волонтер је држављанин Републике Србије који волонтира у иностранству, ако организатор волонтирања има седиште у Републици Србији
- ако су корисници волонтирања деца, особе са инвалидитетом, стара лица, лица којима је неопходна помоћ и нега другог лица, болесне особе или особе које су потпуно или делимично лишене пословне способности
- на захтев волонтера, организатора волонтирања или корисника волонтирања

Уговор о волонтирању се обавезно закључује у писаној форми и мора да садржи следеће елементе:

- име и презиме волонтера, место његовог пребивалишта, односно боравишта;
- назив и седиште организатора волонтирања;
- податке о кориснику волонтирања;
- податке о месту и трајању волонтирања;
- опис волонтерских услуга или активности
- податке о оспособљавању за волонтирање;
- трошкове волонтирања и начин њихове накнаде;
- друга права и обавезе волонтера, организатора волонтирања или корисника волонтирања.

3.2. Циклус волонтерског менаџмента

Волонтерски менаџмент или систем управљања радом волонтера је усмерен на повећање ефикасности организације. Без обзира чиме се бави нека организација циљ укључивања волонтера у процес рада је побољшање резултата. Када је реч о услугама социјалне заштите тај циљ је усмерен на унапређење

квалитета услуге, који се у крајњем исходу мери задовољством корисника.

Циклус волонтерског менаџмента обухвата осам корака или фаза. Свакој од њих мора се поклонити довољно пажње да би целокупан процес укључивања волонтера у организацију био успешан:

- планирање укључивања волонтера
- израда описа посла волонтера
- проналажење или регрутовање волонтера
- селекција и укључивање
- оријентација и тренинг
- праћење и стручна подршка
- награђивање волонтера
- евалуација

Планирање укључивања волонтера - Упркос ентузијазму и добровољности коју волонтерски рад собом носи, он се не сме препустити импровизацији и случају. Неопходно је да пружалац услуге процени сопствене ресурсе и планира и координира рад волонтера. Први корак је **одређивање особе која би, поред својих редовних послова, координирала и рад волонтера**. Осим мотивисаности да обавља овај посао, координатор мора имати и развијене комуникацијске способности и вештину руковођења. Такође, овај посао захтева додатно време и не може се обављати спорадично. Улога координатора је да, заједно са другим запосленима, идентификује послове које би обављали волонтери, изради опис посла који је први корак у професионалнијем приступу регрутовању волонтера. Улога координатора је сложена и обухвата менаџерске послове, едукацију, као и праћење и евалуацију. Ипак, не би требало заборавити да координатор треба да буде подршка и ослонац волонтерима.

Израда описа посла волонтера - Опис посла волонтера као полазну основу мора имати потребе организације и њене развојне планове. Опис посла би, у начелу, требало да буде

состављен **пре него што се волонтери ангажују**, а онда да се допуњава и усклађује у односу на интересовања и потребе сваког конкретног волонтера.

Опис посла треба да буде детаљан, јасно написан и разумљив за сваког учесника у послу. Он је важан за:

- волонтера, да би знао што се од њега очекује
- запослено особље, да би разумели подручја одговорности
- организацију, да би могла вредновати улогу и допринос волонтера

Добар опис посла требало би да има следеће елементе:

- назив радног места
- локацију
- сврха радног места
- радно време
- дужности и одговорности волонтера
- потребне квалификације
- личне карактеристике
- бенефиције за волонтера

Добро дефинисани описи посла су основа укључивања волонтера. Ако не знамо какве волонтере тражимо, вероватно их нећемо ни наћи. Уколико их и нађемо, вероватно их нећемо препознати.

Проналажење или регрутовање волонтера - Опис посла, односно информација о томе какви нам волонтери требају, биће полазна основа да одаберемо начин на који ћемо доћи до волонтера.

У приручнику Волонтерски рад – Приручник за управљање радом волонтера (Подгорица, 2010), наводи се да постоје три основна начина за проналажење волонтера и да примена неког од њих зависи од тога какви су нам волонтери потребни и каквим ресурсима располажемо.

Уколико су нам потребни волонтери за послове који већина особа може да ради, тј. чије обављање не захтева специфична знања и вештине или нам за потребе организовања неког догађаја потребан већи број људи, онда је најбоље применити методе које ће привући пажњу што већег броја људи, као што су:

- огласи или позиви у штампаним или електронским медијима, као и на огласним таблама
- дистрибуција брошура, постера и другог пропагандног материјала организације или институције,
- слање информације путем мејлинг листа

У случају да су нам потребни волонтери са јасно дефинисаним потребним знањима и вештинама онда ћемо се одредити за **циљану регрутацију**, односно покушаћемо да дођемо до особа које одговарају нашим захтевима. Овај вид проналажења волонтера је сложенији и захтева од нас да размишљамо ко би могао бити заинтересован за ову врсту ангажмана, где можемо наћи такве особе, како да успоставимо контакт са њима, шта би могла да буде њихова мотивација и слично. Одговори на ова питања биће смернице за садржај и структуру наше кампање.

Постоји још једна могућност када тражимо особе са јасно дефинисаним карактеристикама. Можемо да пошаљемо општу поруку као у претходном случају, а да онда међу добијеним пријавама бирамо оне које одговарају постављеним критеријумима. Наравно, овакав начин одабира захтева више времена.

Трећи начин на који можемо доћи до волонтера, је тзв. **систем концентричних кругова или регрутовања у окружењу**. Овај систем функционише тако што се информација преноси личним контактима. Наиме, особе већ ангазоване као волонтери у некој организацији, говоре о томе својим пријатељима и познаницима и препоручују тај волонтерски ангажман.

Када говоримо о услугама социјалне заштите, као што је нпр. дневни боравак за децу и младе са сметњама у развоју, мало је вероватно да ће регрутација волонтера да се обавља путем огласа у штампаним или електронским медијима. Највероватније

ћемо волонтере тражити у локалном окружењу, а ако је у питању циљана регрутација ослонићемо се на препоруке особа са којима сарађујемо.

Још један начин посредног регрутовања волонтера је преко **волонтерског сервиса**, уколико он постоји у локалној заједници. Ово је уједно најлакши начин за организације које немају искуства са волонтерима, јер волонтерски сервис пружа услугу проналажења и припреме волонтера.

Без обзира о којој врсти регрутације је реч, порука која се у оквиру ње шаље мора имати информације везане за:

- разлог због кога су нам потребни волонтери
- врсту посла
- бенефиције за волонтере

Порука треба да буде креирана тако да излази у сусрет различитим мотивима због којих се људи опредељују да волонтирају.

Селекција и одабир волонтера - Осим доброг описа посла и правилне кампање за регрутовање волонтера, важан елемент је и селекција, а у оквиру ње сам интервју. Интервју треба да пружи могућност и кандидату и организацији да добију потребне информације и изразе своја своја очекивања и ставове.

Интервју мора бити добро припремљен, да би дао очекиване ефекте, односно да би нам помогао да одаберемо кандидата или кандидате који највише одговарају потребама наше организације.

Пре свега, веома је важно **изабрати права питања за потенцијалног во-лонтера**. Она треба да обезбеде све потребне информације о његовој мотивацији, досадашњем искуству, знањима и вештинама које поседује, очекивањима, плановима и др.

Следећи корак јесте **одредити особу која ће радити интервју**. Иако овај разговор могу водити и два представника организације, препоручљиво је да то ипак буде једна особа, због могуће нелагодности кандидата. Приликом одабира особе која ће обавити интервју, требало би да водимо рачуна да то буде неко ко добро познаје организацију и њене програме, има искуство у

раду на пословима за које се ангажује волонтер, има развијене комуникацијске способности, способност да мотивише кандидата и охрабри га у случају да сумња у себе. Такође, веома је важно и да то буде особа која ће умети, уколико је потребно, да на адекватан начин информише кандидата да он није одговарајућа особа за тај посао.

Место одржавања интервјуа је такође важно. То може бити канцеларија или просторија у којој ће волонтер евентуално бити ангажован. Без обзира где се интервју обавља, важно је обезбедити приватност и пријатну и пријатељску атмосферу.

Податке добијене путем интервјуа, можемо допунити и **коришћењем упитника** или неке друге технике за прикупљање података.

Пракса Волонтерског сервиса Мадих истраживача Србије показује да волонтера нема довољно и да, ако мудро поступамо, мали број њих ће се показати као неодговарајући. Уколико неко не одговара захтевима једне врсте посла, не значи да не може да се ангажује на неком другом. Било је ситуација у којима се на овај начин дошло до идеја за покретањем неких нових програма. Приликом одабира волонтера треба бити флексибилан, отворен за њихове идеје и предлоге и спреман да се сваком од пријављених пружи прилика да покаже креативност и иницира нове активности.

Веома је важно да након интервјуа и обављене селекције, све кандидате обавестимо о резултатима.

Оријентација и обука - У процесу управљања волонтерским радом, следећа је **фаза оријентације и припреме волонтера**, која се обавља у самој организацији. Координатор брине о томе да волонтер обавезно буде припремљен за посао који ће обављати, да буде упознат са структуром организације и представљен као нови члан у тиму. Значајно је **одређивање тзв. пробног периода**, који је потребан за обе стране како би биле сигурне да се слажу у потребама. Овај период помаже да се направи права процена и увид и да волонтер може да одустане не осећајући се лоше што не може да одговори задатку или зато што понуђени посао једноставно не одговара његовим очекивањима

Оријентација волонтера за рад у организацији подразумева:

- изражавање добродошлице
- упознавање волонтера са основним подацима о организацији
- упознавање са управом, као и запосленима и њиховим улогама
- упознавање волонтера са простором
- детаљније информисање о програму рада организације, као и конкретним задацима за које ће он бити задужен
- представљање евентуалне бенефиције и могућности за волонтере
- уколико организација има израђен програм за волонтере, упознавање са његовим садржајем

Уколико је реч о пословима за чије обављање волонтерима није довољна оријентација и адаптација, неопходно је **организовати обуку** која ће им пружити потребна знања и вештине, као и осећај самопоуздања.

С обзиром да је обука за рад волонтера са децом и младима са инвалидитетом у фокусу приручника, ову тему ћемо детаљније обрадити у другом делу.

Праћење и стручна подршка - Једна од важних активности у управљању волонтерским радом, је редовно праћење и пружање стручне подршке. Ово су веома битне активности сваког волонтерског програма, јер на основу њих вршимо евалуацију успешности. Праћење нам омогућава да програм индивидуално прилагодимо волонтеру, као и да, уколико постоји потреба, организујемо неке додатне едукације. Ове активности су важне не само за волонтера, већ се на овај начин унапређује наш укупан рад.

Праћење се врши у време реализације активности и пружа нам могућност да волонтерима дамо савете и смернице како да побољшају своје ангажовање на одређеној волонтерској позицији. Такође, током праћења можемо увидети и евентуалне

потешкоће које ометају реализацију активности и испланирати начине на које те тешкоће можемо отклонити.

Није сваки волонтер одговарајући за сваки посао. Врло је битно да волонтер осећа да постоји могућност да се некоме обрати уколико у току обављања посла није сигуран како да разреши поједине ситуације.

Подршка волонтерима подразумева како подршку процесу учења и спровођењу планираних активности, тако и персоналну подршку. Функција персоналне подршке је усмерена на субјективна искуства волонтера, његове реакције на проблеме, понашања и односе са корисницима услуга. Поред осталог, она има за циљ да помогне волонтерима да препознају и прихвате сопствене ставове и осећања, као и да стекну увид у властите капацитете. Овај вид подршке је важан и за превазилажење евентуалних стереотипа и предрасуда.

Вредновање волонтерског рада и награђивање - Иако волонтерски рад није плаћен новцем, он подразумева **систем награђивања и признања**. Овај систем мора бити установљен унапред, али и прилагођен индивидуалним потребама. Координатори су дужни да прате рад волонтера и уложе напор у вредновање и адекватно награђивање сваког од њих. Неким људима је довољно да раде у пријатној атмосфери или да имају могућности да пријатељски поразговарају са неким, некога треба хвалити, дати мали поклон или послати волонтеру честитку за рођендан. Већина ангажованих волонтера ће имати прилику да усвоји нове вештине и знања која се стичу на курсевима, чије су цене често недоступне, тако да је и то врста награде. Међутим, и у таквим случајевима неопходно је захвалити се волонтеру и подвући значај његовог ангажмана за саму организацију.

Могућност за награде, координатори волонтерског рада треба да траже и у широј локалној заједници, у организацијама са којима сарађују. Један вид награђивања може бити и прилика да заступају организацију на тренинзима и конференцијама у договору са координатором и осталим запосленима.

Евалуација, повратна информација и отпуштање волонтера - Завршна активност у циклусу волонтерског менаџмента је евалуација. У активностима евалуације треба да буду укључени организација која је организатор волонтерских услуга, волонтери и корисници.

Током евалуације мери се успешност реализације целокупног програма ангажовања волонтера. Потребно је утврдити да ли је ангажовање волонтера допринело унапређењу квалитета услуге коју пружамо корисницима и повећању њиховог задовољства. Такође, важно је проценити да ли је волонтерски ангажман донео личну добит волонтеру и у чему се она огледа. Евалуација треба да нам омогући да добијемо идеје за унапређење волонтерског програма и покретање неких нових активности у оквиру организације.

Један од начина на који се врши евалуација су евалуациони састанци, на којима се окупљају поједине или све стране укључене у реализацију волонтерског програма. Осим састанака, пожељно је развити и евалуационе упитнике.

Иако се волонтирање углавном завршава окончањем периода на који је волонтер ангажован или окончањем волонтерског програма, требало би поменути и ситуације отпуштања или одустајања волонтера пре договореног рока-

Планирање волонтерског рада подразумева и промишљање о начину **отпуштања волонтера** уколико се за то јави потреба.

Отпуштање волонтера може да се појави у три фазе циклуса волонтерског менаџмента:

- **током или након првог интервјуа**, уколико током разговора утврдимо да се његови мотиви не подударају са потребама нашег програма
- **на крају обуке или периода адаптације**, уколико проценимо да неће моћи да одговори на захтеве посла
- **у току волонтерског рада**, када се појави неки проблем

Без обзира у којој од наведених фаза одлучимо да не ангажујемо волонтера или да га отпустимо важан је начин на који ћемо то учинити. Чин отпуштања никако не сме да угаси њихов ентузијазам за волонтирање.

Не треба заборавити да прекид ангажмана може бити инициран и од стране волонтера. Без обзира да ли иницијатива потиче од организације или волонтера, координатор треба да обави разговор. Уколико волонтер не жели више да волонтира, а задовољавајуће је обављао задатке, треба му оставити »отворена врата« и могућност да се врати када то пожели. Ако је случај да волонтер мора напустити организацију из супротних разлога, разлози морају бити јасно наведени и образложени.

ОБУКА ВОЛОНТЕРА ЗА РАД СА ДЕЦОМ И МЛАДИМА СА СМЕТЊАМА У РАЗВОЈУ

1

СПЕЦИФИЧНОСТ ОБУКЕ ВОЛОНТЕРА

Обука волонтера је значајна пре свега зато што волонтери долазе из различитих средина, имају различите нивое образовања и интересовања и не морају нужно да знају било шта о циљној групи и активностима пружаоца услуге.

Пружалац услуге, организујући обуку за волонтере показује своју одговорност пре свега према корисницима својих услуга, јер волонтере уводи у посао на начин, који омогућава побољшање квалитета услуге који они добијају, на начин који је њима прилагођен и усклађен са принципима организације.

С друге стране, обука волонтера је од изузетног значаја за саме волонтере, јер им помаже да формирају јасну слику о томе шта и како треба да раде, а такође им шаље поруку да је њихов ангажман значајан, специфичан и да подразумева одређену одговорност.

Као што смо већ навели врло су различити мотиви који људе наводе да волонтирају. Неки то чине да би упознали друге људе или да би научили нешто ново, неке занима конкретан друштвени проблем, којим се организација бави, док постоји и она група људи која ће бити мотивисана да волонтира из уверења да је важно ангажовати се у својој локалној заједници.

Иако су знања, која волонтери треба да имају слична знањима која имају и запослени на истом задатку, волонтери имају другачије потребе, другачије ствари су им значајне и имају широк спектар очекивања од свог волонтерског искуства, па самим тим и обуке. Ови фактори, заједно са мотивима за волонтирање значајно утичу на то како ће волонтери прихватити обуку и у којој мери ће испунити циљеве учења.

Зато је важно стално истицати сврху организације и друштвени значај који имају активности које она спроводи, а затим и активности на којима су волонтери ангажовани. Поред

тога треба уважити претходна знања и искуство волонтера у контексту јединственог доприноса, који имају у односу на кориснике, организацију, а самим тим и заједницу у целини.

Друга ствар о којој пружалац услуге мора да води рачуна приликом конципирања обуке за волонтере су потребе организације. Успешна обука ће заправо представљати баланс између онога што је потребно волонтерима и организацији.

Како би се обука организовала тако да одговори на потребе волонтера, али и организације важно је:

- Идентификовати компетенције које су волонтерима неопходне за обављање одређеног посла
- Идентификовати потребе за обуком у односу на постојеће компетенције волонтера
- Препознати и вршити надградњу на постојећа знања и вештине волонтера
- Креирати и реализовати обуку на начин који излази у сусрет потребама волонтера, а у складу је са интересима организације
- Планирати процену развоја компетенција волонтера
- Планирати подршку волонтерима да научено примене у свакодневним активностима волонтирања
- Подстицати волонтере да препознају, вреднују и користе стечене компетенције у другим аспектима живота
- Имати свест о значају развоја сопствених компетенција и препознавање прилика за учење

Неке од области о којима треба промишљати у току израде обуке за волонтере су дакле:

- Процена потреба организације и оперативни циљ који се жели постићи
 - Лични разлози волонтера да учествује на обуци
- Шта, како, када и где када је у питању реализација обуке, али и процена компетенција волонтера
 - Процес евалуације квалитета обуке
 - Процес трансфера знања са теоријског на практичан ниво
 - Начини на које волонтер може да одржи ниво компетенција и након одређеног времена после обуке

Форме за обуку волонтера могу бити различите и зависе од тога шта је потребно да волонтери науче и које методе и технике имамо на располагању. Уколико имамо једног волонтера, начин преношења знања ће бити **индивидуалан**, а методе ће бити демонстрација, разговор и постепено укључивање у рад уз подршку. Уколико имамо више волонтера онда имамо услове да организујемо **групни процес учења**, који ћемо опет планирати тако да одговара и волонтерима и координатору који процес води.

Без обзира на то коју форму обуке планирамо јако је важно да знамо, који су то садржаји или теме са којима обавезно морамо да упознамо волонтере пре него што почну са радом у организацији.

Неке теме су универзалне и односе се на контекст услуга социјалне заштите, принципе рада са корисницима и слично, док ће остале бити условљене конкретним активностима, које ће волонтери обављати.

У наставку овог приручника ћемо понудити садржај обуке за волонтере, који су ангажовани у директном раду са децом и младима са сметњама у развоју. Да би волонтер могао да допринесе укупној подршци детету, неопходна су му знања о томе како да му приступи, на које све начине може да задовољи

потребе детета и стимулише његов развој, како да усмерава и каналише његово понашање и подржава дете и младу особу у процесу социјализације и осамостаљивања

Овај предлог садржаја обуке није коначан, али може да послужи као извор идеја и инспирације за координаторе волонтерског рада, али и стручне раднике и сараднике који осмишљавају непосредне активности у раду са децом и младима.

2

СОЦИЈАЛНА УКЉУЧЕНОСТ И НЕДИСКРИМИНАТИВНА ПРАКСА

На самом почетку обуке која волонтере уводи у непосредан рад са децом и младима са инвалидитетом, потребно је да они стекну основна знања о појму социјалне укључености.

Да бисмо се бавили социјалном укљученошћу важно је појаснити социјалну искљученост, која је позната стручној и широј јавности као један од водећих социјалних проблема савременог друштва. Иако се социјална искљученост у почетку углавном везала уз сиромаштво, данас је јасно да јој узроке налазимо не само у сиромаштву, већ и читавом низу међусобно повезаних утицаја.

Отуд и дефиниција социјалне искључености која каже да она "представља процес током којег се извесне индивидуе потискују на маргине друштва и у потпуности се спречава њихово учествовање у друштвеним активностима, било због сиромаштва, ниског нивоа стручне спреме или као резултат дискриминације". (Д.Вуковић, Београд,,2004)

Социјална укљученост с друге стране подразумева пуно учешће у друштвеном животу заједнице и испуњавање сопствених потенцијала у складу са својим могућностима. Социјална укљученост је пре свега разумевање и широко прихватање разлика сваког појединца или друштвене групе уз свест о чињеници да свако има могућности да се активно укључи у друштвени живот заједнице. Разумевање и прихватање појединаца и група, без обзира на њихове различитости, омогућава нам ширење личних и друштвених гледишта, обезбеђује нова искуства, унапређујући и обогаћујући на тај начин и наш лични и укупни квалитет живота у заједници. Зато је социјална укљученост приступ животу који наглашава снагу и богатство различитости и такав приступ представља добробит за сваког појединачног члана и за заједницу у целини.

У публикацији „Праћење друштвене укључености у Србији“ (Београд, 2009.) пошло се од дефиниција које даје Савет Европе. Концептуални темељ Европског социјалног процеса, поставио је у средиште појам социјалне искључености. У заједничком упоредном извештају о друштвеној укључености у ЕУ друштвена искљученост је дефинисана као процес којим су одређени појединци гурнути на ивицу друштва и спречени да у потпуности учествују у друштву због свог сиромаштва или недостатка основних знања и могућности за доживотно учење, или као резултат дискриминације. Ово их удаљује од запослења, прихода и могућности образовања, као и од друштвених мрежа и оквира и активности у заједници. Овакви појединци имају мало приступа власти и органима доношења одлука и на тај начин се често осећају немоћнима и неспособнима да узму контролу над одлукама које утичу на њихов свакодневни живот

Друштвена укљученост је дефинисана као процес који омогућује да они који су у ризику од сиромаштва и друштвене искључености добију могућност и средства која су потребна за пуно учешће у економском, друштвеном и културном животу и постизању животног стандарда и благостања који се сматрају нормалним у друштву у којем живе. Она осигурава њихову већу партиципацију у доношењу одлука што утиче на њихове животе и остварење основних права. (Савет Европе, 2004.)

Изградња друштва заснованог на пуној социјалној укључености свих његових чланова треба да буде организована и вођена следећим основним принципима:

- Разумевање и поштовање потреба појединаца, породица и група у заједници
- Препознавање промена и планирање активности и пружање адекватног одговора на ефекте које изазивају у заједници
- Постојање свести да социјална искљученост може да погоди сваког од нас

- Разумевање специфичних препрека које појединци, групе или заједнице имају у покушају да се активно укључе у друштвени живот
- Укључивање појединаца, група и заједница са различитим предиспозицијама у процес планирања политика, сервиса и услуга

Веома је важно да када се ове информације представљају волонтерима то не буде засновано искључиво на стручној литератури и терминологији, која је за њих можда неразумљива, јер то може дати супротан ефекат од жељеног. **Основна порука овог дела обуке требало би да буде преиспитивање колико смо ми заиста спремни да укључимо и признамо као пуноправне чланове друштва и оне који се (по нечему битном) разликују од нас.**

Превођење принципа у праксу - вежба

Принципи и вредности су нешто што се људима често подразумева, али о чему ретко промишљају и причају. Обично ћемо за принципе чути да је су то "општа места", "фразе" и сл. Ипак у раду са волонтерима упознавање са принципима рада организације, а пре свега са принципима рада са корисницима, представља веома значајни део обуке и увођења у посао, јер им даје оквир за практична понашања.

Зато радионица о принципима у раду са особама са инвалидитетом започиње питањем: **Којим вредностима и принципима сте вођени када желите да помажете особама са инвалидитетом?** Поред тога питање може да буде и једноставније а то је: **Које људске особине су важне да би се радило са особама са сметњама у развоју?**

Одговори се пишу на табли да би их сви видели, а водитељ разјашњава појмове и додаје уколико неки важан принцип недостаје.

Након тога наведени принципи и особине се додељују паровима (или малим групама од троје у зависности од броја датих одговора) са задатком да **излистају конкретна понашања и активности, које су вођене овим принципима или особинама.**

Парови дају конкретне примере, а процес је праћен дискусијом на нивоу читаве групе.

Ова вежба има за циљ отелотворење принципа тј. практично прихватање значаја, који они имају у планирању и реализацији свакодневних активности у оквиру дневног боравка и дугих услуга намењених деци и младима са инвалидитетом.

3

О ДЕЦИ И МЛАДИМА СА СМЕТЊАМА У РАЗВОЈУ

3.1. Шта знамо о особама са сметњама у развоју и шта мислимо да знамо?

За разумевање сложеног односа појединаца према друштвеним појавама, али и другим људима, за објашњење њихових емотивних реакција и поступака у различитим друштвеним ситуацијама, важно је познавати унутрашње динамичке диспозиције попут ставова, уверења, предрасуда и стереотипа.

Свако од нас има мноштво различитих **ставова**, на пример о заштити животне средине, смртној казни, особама са инвалидитетом и др. Оно што је важно истаћи је да се ми не рађамо са ставовима, већ их усвајамо у процесу социјализације, путем социјалног учења, од људи и група са којима живимо или путем медија. Међусобно, ми се можемо разликовати у погледу наших ставова. Неко је противник смртне казне или сматра да је абортус оправдан, други по истом питању имају супротне ставове. Наше понашање се може предвидети на основу наших ставова.

Иако постоји мноштво различитих дефиниција ставова, као њихова заједничка карактеристика се наводи спремност да на неку појаву вредносно реагујемо, било позитивно, било негативно.

У ширем значењу **предрасуда** је став (тачније врста става) формирана на основу недовољно информација, без довољно промишљања или знања. У овом значењу предрасуде, као и ставови, могу бити позитивни и негативни и могу се односити на било који објекат (особу, идеју, појаву). У значењу у којем се чешће користи предрасуда је емоционално обојен и пре свега негативан став према одређеној групи људи.

Предрасуде почивају на **стереотипима**, који представљају упрошћено и пристрасно мишљење о карактеристикама неке

групе. (наведено према: Ж.Требјешанин, З.Лаловић, Погорица, 2011.)

Волонтере треба упознати са **стереотипима и предрасудама о особама са инвалидитетом** будући да они често леже у основи сваке представе, коју имамо о људима који су другачији и представљају плодно тле за појаву дискриминације.

Иако су стереотипи и предрасуде о особама са инвалидитетом и сметњама у развоју бројне, за потребе овог приручника навешћемо само неке од најчешћих:

Особе са инвалидитетом се често ословљавају и третирају као „инвалиди“. На тај начин се њихове тешкоће генерализују и од њих се не очекује успех ни на једном пољу .Често нас изненади када неко у инвалидским колицима или неко слеп заврши факултет, постане стручњак у некој области, иако то није директно повезано са врстом њиховог инвалидитета.

Није ретко да чујемо израз **„Те“ Особе са инвалидитетом/ сметњама у развоју**, где се имплицира да су оне сличне међу собом. Ова тенденција да се све особе са сметњама третирају једнако веома је погрешна пошто су разлике међу њима огромне , чак и када се ради о истој врсти сметње. Због тега је лоше када се неко посматра нпр. као „дечко са Дауном“ . Једино где све особе треба да буду третиране једнако је у њиховим правима.

Особе са интелектуалним тешкоћама нису талентоване ни за шта и не могу да уче. Развој особа са интелектуалним тешкоћама често се назива „дисхармоничан“, јер су неке способности далеко напредније и више развијене од других (добар пример дат је у филму „Кишни човек“). То значи да особа која има тешкоће у једном пољу интелектуалног развоја, може бити даровита за друго. Учење је способност сваког људског бића, без обзира на степен ометености/инвалидитета.

Особа са инвалидитетом код нас има мало/мање него у неким другим земљама. Особа са инвалидитетом има приближно једнако у свим земљама. Ипак, у земљама у којима постоји бољи социјални програм и заступљенија је инклузија особа са инвалидитетом у живот заједнице, много су видљивији, па

се чини да их има више. Посматрано са аспекта балканских земаља ова предрасуда о мањем броју особа са инвалидитетом је израженија, јер су у њима особе са инвалидитетом у великој мери искључене из друштва, ретко добијају адекватно образовање, запослење – ако су радно способни, мало је друштвених сервиса који су им прилагођени, често су изопштени из друштва, јер не могу самостално да се укључе, а дешава се и да их крију због осећаја стида.

Предрасуде у кутији - вежба

Као начин за отварање теме о **карактеристикама деце и младих са сметњама у развоју** може послужити вежба, која ће свима помоћи да направе разлику између чињеница и предрасуда када је реч о особама са сметњама у развоју.

Учесницима се додељују папирићи са задатком да испишу по две-три опште тврдње, које су више пута чули о особама са сметњама у развоју и да их убаце у кутију, која се налази на столу предавача. Након тога, водитељи извлаче тврдње и једну по једну их анализирају наглашавајући разлику између предрасуда и чињеница.

Ова вежба је веома корисна јер анонимност процеса омогућава волонтерима да се слободно изразе и напишу неке тврдње, које би им можда било непријатно да кажу на глас.

3.2. Различити приступи инвалидности

Социјална укљученост и недискриминативан однос према различитости у великој мери зависе од опште прихваћених друштвених вредности. Лични однос свакога од нас прелама се кроз призму доминантних модела понашања које једно друштво промовише. Због тога је важно да се упознамо са савременим тенденцијама у овој области и проценимо у којој мери је

наше друштво, као и ми сами, свој однос према инвалидности ускладило са савременим социјалним моделом.

Из перспективе протеклих педесетак година, могуће је разликовати три карактеристична модела приступа особама са инвалидитетом: медицински модел, модел дефицита и социјални модел. (Ишпановић-Радојковић В., Београд, 2003)

Медицински модел, који је био доминантан у свету, па и у нашој средини, средином прошлог века, сагледава сметње у развоју као проблем појединца који је проузрокован болешћу, траумом или је настао из других здравствених разлога. Овај модел полази од „недостатка“ (оштећења или тешкоће) особе, а решење се види у њеном лечењу, заштити и избегавању ризика. Циљ рехабилитације је да се особа промени, како би могла да се уклопи у социјалну средину, односно у претходно установљени концепт „нормалности“. Пажња је фокусирана на „неспособност“, а друштво предузима мере којима се организују специјалне службе и реализују активности са циљем да се ублаже последице оштећења. Уколико то није било могуће постићи, тада се особа издвајала из природне средине и свих могућности које та средина нуди и бивала смештена у институцију, најчешће трајно.

Модел дефицита представља прелаз од медицинског ка социјалном моделу приступа особама са инвалидитетом. Он је проистекао из филозофије социјалне интеграције и нормализације особе са сметњама у развоју, која се развила седамдесетих и осамдесетих година прошлог века. Ова филозофија садржи начело најмање рестриктивне алтернативе, односно ограничавање издвајања особе са сметњама у развоју због специјалних интервенција на онај минимум који намећу тешкоће дате особе. Ова начела особи признају право да живи у средини која јој пружа максималну подршку и минимално ограничава њену слободу и могућности. У пракси, полази се од става да особе са сметњама у развоју имају „посебне потребе“ чије се задовољавање постиже смањивањем односно уклањањем онога што омета њихову социјалну интеграцију. Рехабилитација се најчешће одвија под посебним условима (специјалне школе, специјални заводи), а оно што се постиже, у најбољем случају, јесте парцијална интеграција.

Социјални модел рехабилитације, који се у свету интензивно развија у деведесетим годинама прошлог века, заснива се на идеологији потпуног изједначавања права особа са сметњама у развоју са правима просечне, тзв. "опште" популације и у пракси се залаже за укључивање особе са сметњама у развоју у све видове живота заједнице, којој дата особа припада. Овај модел се ослања на филозофију социјалне укључености, која наглашава да свако припада друштву и на свој начин доприноси његовом функционисању. Овај модел полази од претпоставке да је положај особа са сметњама у развоју, као и њихова дискриминација, друштвено условљен. Наиме, сметње у развоју се сагледавају као последица неповољних околности у окружењу, које доводе особу у ситуацију хендикепа. Фокус интервенције се премешта са "исправљања дефицита" на уклањање свих препрека у окружењу особе, било да се ради о физичким препрекама или предрасудама, и на стварање услова у окружењу који ће изједначити могућности приступа особе са сметњама у развоју свим видовима учешћа у друштву које имају и друге особе. Оваквим приступом, реедукација, рехабилитација и професионална оријентација постају средство за изједначавање могућности везаних за доступност образовања и учешће у друштвеном животу које има било који други грађанин. Социјални модел наглашава права појединца, а решење се тражи у реструктурирању друштва.

Упознавање волонтера са различитим приступима инвалидности би требало да резултира њиховим увидом у чињеницу да исти проблем, сагледан из различитих углова, добија сасвим другачије значење. То нас потстиче да преиспитамо своје ставове, да не доносимо коначне судове, да размислимо да ли можемо и колико да допринесемо ономе што се зове уважавање. У приручнику „Без испадања – по exclusion“ НВО „Хајде да...“, посвећеном коришћењу некомпетитивних игара у раду са хетерогеним групама наводи се да појам респект води порекло од кованице „re – spectare“ или поново погледати и да поштовање произилази из наше спремности да се заиста посветимо сагледавању другог људског бића.

Игра са картама

Игра са картама је вежба којом се на илустративан начин стиче увид у различите перспективе у схватању инвалидности. На почетку вежбе водитељ поставља питање шта је инвалидитет?, а сваки члан групе редом предлаже своју идеју, коју изражава једном кључном речју. Водитељ одговоре записује на табли, а круг се наставља све док учесници желе да додају нове идеје.

Речи, које су се прикупиле излагањем идеја водитељи преписују на папире А4 формата, који се затим деле сваком учеснику. Учесници устају и формирају круг, а у средину круга на под ставља се реч ИНВАЛИДИТЕТ.

Затим се учесници позивају да један по један, по једну своју реч повежу уз реч инвалидитет (а затим и уз остале речи) полагајући папире на под, као у игри домина. При том треба да кажу реченицу, којом повезују две речи, које се на поду додирују. Тако ће уз реч ИНВАЛИДИТЕТ бити повезано само неколико карата, док ће се на њих надовезивати остали појмови.

На тај начин ће се добити мапа, која ће приказати могуће везе између речи/идеја и направити појмовна мрежа која се односи на почетну кључну реч. Пошто свако добија карте насумичном поделом већина неће имати сопствене речи/идеје, већ ће морати да налази везе између речи о којима није размишљала. То је важно јер онемогућава искључиве ставове и једнострану мишљења и стимулише учеснике да размишљају из другачије перспективе.

			НОРМАЛНО / НЕНОРМАЛНО					
			НЕДОСТАТАК					
	ОДГОВОРНОСТ	СЛАБОСТ	МАРГИНАЛИЗАЦИЈА	ЖЕЉА ЗА ПОМОЋИ				
	ПОСЕБНОСТ	РАЗОЧАРАЊЕ	НЕСПОСОБНОСТ	ПОСЕБНЕ ПОТРЕБЕ				
	ПРОБЛЕМ	СЛАБОСТ	ИНВАЛИДИТЕТ	АБНОРМАЛНОСТ	НЕРАЗУМЕВАЊЕ	ПРОБЛЕМ	ФИЗИЧКИ ПРОБЛЕМИ	ЗАВИСНОСТ
	ЈАДНИК (САЖАЉЕЊЕ)	ПАТЊА	НЕДОСТАТАК	НЕСПОСОБНОСТ	СПОСОБНОСТ	НЕСПОСОБНОСТ	СПОСОБНОСТ СУОЧАВАЊА СА ПРОБЛЕМИМА	СПОСОБНОСТ
ПОГОРШАЊЕ	ЈЕДНОСТАВНОСТ		АБНОРМАЛНОСТ	ЖЕЉА	ПОТЕШКОЋЕ		ПОШТОВАЊЕ	
			МАНА		СЛОМ			

Затим се учесници позивају да један по један, по једну своју реч повежу уз реч инвалидитет (а затим и уз остале речи) полагајући папире на под, као у игри домина. При том треба да кажу реченицу, којом повезују две речи, које се на поду додирују. Тако ће уз реч ИНВАЛИДИТЕТ бити повезано само неколико карата, док ће се на њих надовезивати остали појмови.

На тај начин ће се добити мапа, која ће приказати могуће везе између речи/идеја и направити појмовна мрежа која се односи на почетну кључну реч. Пошто свако добија карте насумичном поделом већина неће имати сопствене речи/идеје, већ ће морати да налази везе између речи о којима није размишљала. То је важно јер онемогућава искључиве ставове и једнострану мишљења и стимулише учеснике да размишљају из другачије перспективе.

Уколико променимо свој однос према инвалидности, неминуовно ће доћи и до **промена у терминологији**, коју користимо када говоримо о особама са инвалидитетом.

У свету је уобичајени термин "Persons with disability" за који у нашем језику још увек не постоји опште прихваћена усаглашеност о начину превођења. Термини који се и данас најчешће користе код нас су „инвалид“, „особа са посебним потребама“, „особа са хендикепом“ и сл .

Ово су термини који су мање прихватљиви, јер собом носе негативну конотацију инвалидности и особе са инвалидитетом сврставају у исту групу "безличних" људи којима је најбитнија карактеристика инвалидност или изазивају забуну због вишезначности. На пример:

- реч „**инвалид**“ има негативну конотацију, ставља у први план онеспособљеност особе, усмерава на њену беспомоћност и пасивност;

- израз „**особа са посебним потребама**“ погрешно усмерава на чињеницу да особе са инвалидитетом имају потребе другачије од других људи, што је нетачно. Сви људи имају исте потребе, а особе са инвалидитетом их само на специфичан начин задовољавају.

- израз „**особа са хендикепом**“ често изазива неслагање, због различитог значења коју реч „хендикеп“ може да има. Она може да има негативну конотацију и да упућује на беспомоћност, но постоји и значење речи „хендикеп“ у спорту, које означава „оптерећење које се носи“, „изједначавање услова за особу са хендикепом“. Због неусаглашености значења овај израз често доводи до различитог разумевања појма „хендикеп“.

У српском језику, израз „**особа са инвалидитетом**“ је свакако најприхватљивији,¹ јер најприближније изражава суштину приступа инвалидности и људским правима – наглашава особу, а не њен инвалидитет, чиме се присуство инвалидности доводи

¹ При том је институционализован чланом 3 Закона о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом који каже: израз "особе са инвалидитетом" означава особе са урођеном или стеченом физичком, сензорном, интелектуалном или емоционалном онеспособљеношћу које услед друштвених или других препрека немају могућности или имају ограничене могућности да се укључе у активности друштва на истом нивоу са другима, без обзира на то да ли могу да остварују поменуте активности уз употребу техничких помагала или служби подршке.

на ниво само једне од карактеристика одређене особе која је самостална и може да користи све ресурсе заједнице као било која друга особа.

Иако постоји консензус око овог термина остаје недоумица како се односити према специфичним врстама инвалидитета. Око телесног инвалидитета, на пример, нема неспоразума, али интелектуалне тешкоће се још увек називају различитим именима, а не ретко и ретардацијом, што је назив који произлази из медицинског модела инвалидности и требало би да буде одбачен.

Имајући у виду неусклађеност терминологије у овом приручнику користе се термини **деца и млади са инвалидитетом** и **деца и млади са сметњама у развоју**, који се односи на особе са интелектуалним тешкоћама, али и другим тешкоћама због којих им је потребна подршка у функционисању и обављању свакодневних активности.

Оно што је посебно важно нагласити јесте чињеница да овде није реч о одабиру најадекватнијег термина само из разлога језичке прецизности. **Употреба одређених термина има различите ефекте на начин како разумемо и третирамо особе са инвалидитетом.** То не треба никад изгубити из вида и о томе увек треба водити рачуна.

3.3. Потреба за самоактуализацијом – израда личног архива

Искуство у раду са децом и младима са инвалидитетом недвосмислено показује да уколико не постоји поверење у њихове способности, ако им се не пружи прилика да их опробају и подршка да их развију, они ће остати у ситуацији хендикепа, што ће се негативно одразити на његово самопоуздање и слику о себи.

Задатак свих нас који радимо са децом и младима са инвалидитетом јесте да покушамо да умањимо или елиминисемо проблеме које имају, тиме што ћемо стимулисати њихове

способности стварајући олакшавајуће околности и развијајући њихово самопоздање.

Негативна слика о себи изазива нелагодност, а дете које нема самопоздање прилази новим животним искуствима са страхом, дистанцирано и без жеље за учешћем. Није ретко да се ова деца, у ситуацијама које од њих захтевају додатни напор или савладавање неке препреке, понашају агресивно или показују непримерен отпор.

Оно што је посебно важно нагласити је чињеница да **низак ниво самопоздања има негативан утицај на способност учења**. Овакав механизам функционише и код одраслих, то је правило које важи за све, а нарочито код деце и младих са сметњама у развоју.

Однос који дете има са светом и са другима зависи од тога:

- Како доживљава само себе;
- Како га други доживљавају, како се понашају према њему, како се осећа са њима;
- Шта осећа да је у стању да уради.

Ако дете живи у породици, која га се стиди због његовог инвалидитета, често ће се осећати као неко кога се треба стидети. У себи ће вероватно тражити разлог за то, мислиће да не вреди или да је нешто код њега погрешно. То ће створити осећај нелагодности, који ће представити препреку његовим способностима за учење.

Можда је тешко открити какву слику дете и млада особа са сметњама има о себи, али свакако нећемо погрешити уколико будемо радили на развијању њиховог самопоздања.

Један од добрих начина да се избегне губитак самопоздања код деце је да **унапред предвидимо у којим ситуацијама би дете могло да доживи неуспех или у којима би се непријатно осећало**. То свакако не значи да ћемо избегавати све што код детета изазива страх или отпор, јер ћемо му тиме ускратити могућност да се развија. Оно што је важно је да добро познајемо дете и његове способности, да га кроз разговор припремимо на могуће препреке и почетне неуспехе и да му обезбедимо потребну подршку и олакшавајуће околности у таквој ситуацији.

Неки од начина на који можемо радити на формирању позитивне слике о себи код деце и младих су:

- Чак и када дете са инвалидитетом ради уобичајене ствари, увек га треба охрабривати, давањем позитивне повратне информације.
- Дете са инвалидитетом се може осетити способно уколико му поверимо једноставан задатак за који је оно одговорно. Успешно обављање овог задатка довешће до подизања самопоуздања код детета. У овим ситуацијама посебно морамо да водимо рачуна да детету поверимо задатак, за који смо сигурни да ће га успешно обавити.
- Код деце са телесним инвалидитетом треба да радимо на ангажовању делова тела код којих не постоји инвалидитет.
- У ситуацијама када имамо групу деце од којих су једна са, а дуга без сметњи у развоју, треба избегавати тип понашања код кога стручни радник или волонтер дискриминише дете са инвалидитетом на тај начин што га неће исправљати када погреша. Оваква реакција ће код остале деце појачати осећање да је он то не може и да га треба сажаљевати.
- Увек треба полазити од способности које дете са инвалидитетом има, његових јачих страна, а не од његових недостатака и онога што не може да уради
- Однос између волонтера и детета са инвалидитетом треба да се заснива на пријатељском односу и односу пуном поверења (строгост у односу неће довести до жељеног резултата)
- Детету са инвалидитетом се мора оставити довољно времена у свакој активности (за причу, цртање, у игри). Пожуривати дете са сметњама или показивати знаке нестрпљења ће имати негативне последице на његово самопоуздање.
- Треба позитивно утицати на однос између детета са инвалидитетом и његове породице. Стручни радници, волонтери и родитељи морају да раде заједно и да се руководе истим принципима.

За јачање самопоуздања веома је важно позитивно искуство. Реалност, за сваког од нас, није само објективна стварност, већ и начин на који је доживљавамо. Једна иста ситуација, за свако појединачно дете може бити различита. Нека од њих ће се осећати добро, односно то ће за њих бити позитивно искуство. С друге стране, ту исту ситуацију друго дете може доживети као непријатну и то претворити у негативно искуство.

Позитивно искуство се гради на осећањима задовољства, успеха, прилагођености. Све ситуације које код детета изазову овакве реакције, неминовно ће јачати дететово самопоуздање, јер позитивно искуство помаже стварање позитивне слике о себи.

Ако се дете осећа задовољно и прилагођено ситуацији, тада ће бити спремније да покуша нешто ново. Ова врста отворености ће створити простор за постизање успеха и произвешће ново позитивно искуство. Овај позитивни ланац, осим што помаже јачању самопоуздања, представља и пут ка учењу

Позитивна слика о себи детету даје сигурност, допушта му да опроба своје способности и потенцијале, да непрекидно учи.

Један од начина да деци са сметњама помогнемо да стекну позитивну слику о себи и развију самопоуздање је и **израда личног архива.**

Лични архив је методу раду са децом који има за циљ стварање и очување слике о себи, као и бележење развоја и постигнућа. Он може да буде у облику кутије, фасцикле или коверте и за свако дете треба да буде одвојено место где увек може да нађе ствари које га описују.

Ту деца треба да одлажу своје цртеже и разне друге предмете који описују неке елементе њиховог живота: имена драгих људи, цртежи пријатеља и породице, њихове куће, љубимаца; отисак руке или стопала, прамен косе, нека играчка или писмо, тајна спакована у коверту.... Лични архив не треба помешати са досијеом корисника. Он не представља архив пружаоца услуге већ детета и требало би да му буде доступан кад год пожели. Контакт са сопственим стварима деци омогућава да увиде шта су

Израда личног архива

За потребе вежбе којом се волонтери уводе у израду личног архива група се дели у парове. Постоје различити начини да се група подели у парове, а један од корисних у овом контексту је да се сви замоле да устану и да направе круг. Следећи задатак је да се добро погледају и на основу боје очију, стану у ред тако да на једној страни буду они са најсветлијим, а на другој они са најтамнијим. Неколико учесника затим добија улогу “контролора” са задатком да “провере” да ли су се остали добро поређали. Интересантно је да свако ко проверава проналази по неку грешку у редоследу, што указује на индивидуалну различитост у доживљају, чак и у једној наизглед очигледној ствари као што је боја очију.

Следећи корак је спајање у парове, најтамније очи са најсветлијим и тако редом. Након тога, паровима се додељују папири и бојице са задатком да једно другом нацртају око, а затим и отисак шаке.

Након извођења овог задатка водитељ додељује учесницима фасцикле и објашњава да су управо започели са израдом свог личног архива.

Затим објашњава значај израде личног архива за особе са сметњама у развоју стављајући га у контекст универзалне људске потребе за самоактуелизацијом.

Након тога водитељ позива учеснике да поново у паровима узму конопцац и измере једно другом висину. Када заврше водитељ објашњава да су на овај начин добили још један податак за лични архив.

Наиме, висина је својство које се развија без обзира на друге околности и способности. Овај податак може бити посебно користан у раду са децом која још увек расту, тако што ће се током времена на крајеве конопца додати наставак у другој боји, а све са циљем уочавања развоја и напретка у односу на сопствене способности, а не у односу на друге.

све способни да ураде, али и колико напредују. Једна од области у којој ће деца свакако постићи напредак јесте физички раст и лични архив може да буде средство уз помоћ кога ће они тај напредак моћи да прате.

С обзиром на то да су елементи личног архива једноставни за израду, волонтерима могу бити веома корисни у раду са децом на неком од њих. Такође, упознавање волонтера са сврхом личног архивом кроз вежбу може да помогне да схвате да и особе са инвалидитетом, као и сви остали имају потребу за самоактуелизацијом, увиђањем сопствених могућности и праћењем личног развоја.

3.4. Шта (не)могу деца и млади са сметњама у развоју?

Већ је наглашено да су способности особа са инвалидитетом предмет бројних предрасуда. Оно што треба још једном нагласити јесте да се њихове способности разликују у сваком појединачном случају и да су условљене урођеним потенцијалима, особинама личности, нивоом образовања, степеном укључености у друштвени живот.

Развој деце и младих са сметњама у развоју у великој мери зависи од става који имамо према њима, њиховим способностима и могућностима за учење.

Ако се приступ овим особама заснива на веровању да оне могу да уче и да не постоје ствари које заиста не могу да ураде, већ да се оне деле на ствари које могу самостално и оне које могу уз подршку, онда се њихов развој подржава и поспешује на најбољи могући начин - **НЕ УМЕМ постаје УМЕМ АКО!**

Овакав став према могућностима учења и развоја особа са инвалидитетом у великој мери се уклапа у концепт **“Зоне наредног развоја”**, коју је развио Лев Виготски. Овај психолог и теоретичар развоја је понудио социокултурни модел менталног развоја, који говори о социјалној и културној основи индивидуалног развоја. По мишљењу овог аутора, социјална интеракција са околином присутна је од самог почетка живота и перманентно обликује развој. Значај социјалног окружења почиње самим рођењем.

Умем да радим АКО - вежба

Након кратког увода о способностима, волонтерима се додељује парче папира, са задатком да га поделе у три колоне. У првој колони треба да напишу неколико ствари које умеју да раде, а у трећој неколико које не умеју (водителј треба да нагласи како се ова колона касније неће анализирати у групи).

Када сви попуне ове две колоне, добијају задатак да тврдње из треће колоне (не умем да радим) преформулишу користећи облик умем да урадим ако... Пример: не умем да направим колач, али ако га будем правила са неким ко ће ме подучити моћи ћу да га направим.

На овај начин учесници се подстичу да размишљају ван оквира способности и неспособности, а у правцу подршке која је свима потребна у неким областима живота.

УМЕМ ДА УРАДИМ	УМЕМ ДА РАДИМ АКО	НЕ УМЕМ ДА РАДИМ
•		•
•		•
•		•

На крају се учесницима даје задатак да отцепе колону "не умем да урадим", а остатак папира постаје значајан елемент личног архива.

Новорођенче је потпуно зависно од социјалног окружења, пошто је чак и обављање основних биолошких функција социјално посредовано.

Психичке функције Виготски је поделио на више и ниже, где су ниже оне биолошке (урођене, непосредоване), а више оне социо-културне (ту спадају понашања својствена људима која се уче у друштвеној заједници - посредно). Кроз социјалну интеракцију, која подразумева асистенцију компетентнијих особа

из окружења, деца споља усвајају више психичке функције, које временом прелазе на унутрашњи план и постају организатори дечјег понашања.

Зона наредног развоја је управо она зона у којој деца извршавају задатке изван граница њихових индивидуалних способности, уз помоћ компетентније особе (одраслог или вршњака). То су НАРЕДНЕ способности које ће дете у свом развоју стећи, а у актуелном развоју их може обављати само уз подршку. Тако се развој детета посматра као непрекидни низ његових актуелних и наредних развојних способности, не осврћући се притом на његове тешкоће. Суштина овог, афирмативног приступа је у квалитетној асиметричној интеракцији, каква постоји и у раду са особама са инвалидитетом. Кроз социјални однос, компетентнија особа каналише развој одређене психичке функције ослањајући се на достигнути степен њеног развоја и пружајући помоћ особи нижих компетенција.

3.5. Индивидуални приступ детету

Све до сада речено указује на неопходност индивидуалног приступа детету, заснованог на добром увиду у његове способности, тешкоће у функционисању и особине личности.

Карактеристике детета значајне за планирање активности чине подаци сврстани у неколико области и посматрани у односу на то у чему се огледају јаке стране детета и где се јавља највећа потреба за подршком. Ове области су:

1. **Сазнајни развој** - информације које се односе на важне чињенице о досадашњим постигнућима, интересовањима, областима и специфичним вештинама у којима се дете истиче у односу на вршњаке, као и оне у којима заостаје у односу на календарски узраст.
2. **Социјално-емоционални развој** - важне чињенице о односу са другим људима, понашању према вршњацима, поштовању правила.

3. **Говор и комуникација** - најважнији подаци о начину размене информација са другима, укључујући и степен развоја говора и познавање језика на коме се комуницира у групи, као и сметње у коришћењу вербалних, визуелних и симболичких средстава комуникације
4. **Самосталност и брига о себи** - важне чињенице о развоју способности да се стара о себи, у складу са календарским узрастом, код куће и у дневном боравку.
5. **Моторички развој** - најважнији подаци о досадашњем моторичком развоју и начину функционисања детета.

Ови подаци се код сваког пружаоца услуге налазе у **индивидуалном плану услуге** и представљају смернице у одређивању приоритетних области у којима је детету потребна подршка, као и начина на који је најефикасније и најефективније можемо пружити. Поседовање информација о јаким странама детета указаће на то на шта треба усмерити активности, како би дете стекло самопоуздање и позитивну слику о себи, што је предуслов његовог даљег напредовања.

Волонтерима зато треба нагласити да је кључно питање које током рада са дететом себи треба да поставе: "како дете функционише?" а не "какво је?"; при чему се наглашава значај принципа индивидуализације и флексибилности у осмишљавању и реализацији активности.

4

МЕТОДЕ И ТЕХНИКЕ РАДА СА ДЕЦОМ СА СМЕТЊАМА У РАЗВОЈУ

4.1. Специфичности процеса учења код деце и младих са сметњама у развоју

Веома је важно да су активности, које волонтери обављају са децом осмишљене тако да поред забавног и помажућег, имају и едукативни и развојни карактер. Иако се они неће бавити осмишљавањем и планирањем активности у непосредном раду са корисницима, будући да је то посао координатора и стручних радника, потребно је да имају основне информације везане и за специфичности процеса учења код деце са сметњама у развоју.

Иако смо у више наврата нагласили да не постоје универзалне карактеристике деце и младих са сметњама у развоју, искуство у раду са њима је показало да процес учења код деце и младих са сметњама има одређене специфичности, које се морају имати у виду приликом организовања образовних активности.

- Пре свега, увек треба планирати довољно времена које детету стоји на располагању. Дете не смемо пожуривати, нити показати нестрпљење
- Отклонити све предвидљиве ометајуће факторе, као што је нпр. бука
- И најједноставнију информацију, покрете или радње понављати онолико пута, колико је деци потребно да их усвоје
- Процес учења треба да се одвија у познатом окружењу, јер непозната средина може ометати дететову пажњу
- У процесу учења треба користити различита наставна средства, како би се активирали сви канали учења (визуелна, аудитивна, тактилна и сл.)
- Подржати и похвалити сваки покушај, а не само оне који су успешни.

Процес учења се одвија кроз четири фазе: унос информација, интеграција, меморисање (чување) и употреба (излаз) информација. Свака следећа фаза у учењу наставља се на претходну, тако да проблеми у првој фази узрокују проблеме и у свим наредним. Деца и млади са сметњама у развоју могу испољити **различите тешкоће у учењу**, односно могу имати проблем у било којој од фаза и/или у више фаза истовремено.

Унос информација

У овој фази информација се прима у виду чулног доживљаја, обично путем аудитивне или визуалне перцепције. За ову фазу учења се везује и именовање објеката.

Код деце са сметњама у развоју проблеми у визуалној перцепцији могу отежати препознавање облика, величине и положаја посматраних објеката. Могући су проблеми и у одређивању редоследа или временских интервала. Тешкоће у аудитивној перцепцији огледају се у немогућности да се издвоји и фокусира на један од звукова, у тренуцима када се звукови јављају истовремено. Нека деца показују проблеме у пријему и обради тактилних дражи и изузетно су нетрпељива према додиру.

Интеграција

Током ове фазе унете информације се интерпретирају, категоризују и смештају у секвенцу, у односу на већ усвојено знање. Једном речју, врши се класификација информација.

Проблеми у интеграцији огледају се кроз тешкоћу усвајања логичког следа, интерпретирања приче са исправним поретком догађаја или чак набрајања дана у недељи и садржаја који су их испунили. Деца и млади који имају проблема у интеграцији могу да усвоје ново знање, али често не могу да га генерализују или повежу са претходним знањем како би створили ширу слику. Сиромашан речник може додатно отежати разумевање.

Меморисање (чување информација)

Проблеми у памћењу могу се појавити у краткорочној и дугорочној меморији. Да би меморисали велики број информација неопходна је њихова симболизација.

Проблеми се чешће јављају у краткорочној меморији, па је неопходно направити већи број понављања да би се трајно усвојило ново градиво. Тешкоће у визуелној меморији могу онемогућити повезивање словних знакова.

Употреба (излаз) информација

Коначна фаза у циклусу учења је активна употреба информација, било да оне „излазе“ кроз вербализацију или путем активности мишића (у виду покрета, писањем или цртањем).

Деца и млади који наилазе на препреке у овој фази са тешкоћом одговарају на постављена питања, будући да то захтева проналажење информација које су меморисане, организовање мисли и вербализацију. Проблеми се могу јавити и у писаном изражавању, у случајевима када нису научили слова или одговарајуће симболе за речи. Тешкоће се срећу и на плану крупне или фине моторике. Симболизација је посебно важна за усвајање појма броја и писане речи.

Учење је најефикасније ако почиње од конкретног искуства, преко именовања, класификације, до стварања асоцијација и симболизације.

“Да би неко могао да каже да зна бројеве мора да зна и знакове и количине. Ако зна само знакове онда не зна бројеве, јер они сами по себи ништа не значе”

Maria Elisabeta Montanji, обука „Инструменти рада са децом са сметњама у развоју из Малих домских заједница“ Ниш, мај 2012.

Сви који раде са децом и младима са сметњама у развоју би требало да имају знања везана за тешкоће које се могу јавити у процесу учења. То је веома важно да би се очекивања ускладила са њиховим способностима. Пред дете никада не треба поставити задатак, за који

унапред знамо да га не може самостално решити, јер ће то довести до незадовољства и фрустрације, као и одустајања од даљег учења. Процес учења мора бити постепен, базиран на дететовим јаким странама и праћен нашом континуираном подршком.

4.2. Едукација путем тела и ритма

Већ је било речи о потреби да се у раду са децом и младима са сметњама у развоју активирају сви канали учења.

Улога волонтера је да активира дететову жељу за деловањем путем:

- вербалне стимулације
- имитације
- стимулације звуком, ритмом, музиком
- коришћењем материјала
- подржавањем спонтаних радњи
- игром
- организацијом простора

Тешкоће, које нека од ове деце имају са вербалним или писаним изражавањем, разумевањем апстрактних појмова, генерализацијом и сл. намеће потребу да се у раду са њима осим уобичајених користе и алтернативни начини учења, као што су **едукација путем тела или путем ритма**.

Пластичност људског мозга, о којој се до скоро мало знало, указује на неограничени потенцијал и могућност напретка у оквиру свачијих појединачних ограничења. Наш мозак је направљен да учи, а оно што је важно нагласити је да он учи кроз нове активности.

Почевши од акомодације ока, па до крупне моторике – сваки физички стимуланс осим што развија наше тело, има извесне ефекте и на наш мозак. Оно што треба имати на уму јесте да нови покрети, нови чулни утисци, нова искуства и нова знања стимулишу и доприносе нашем развоју. Имајући ово у виду у раду са децом треба користити што више разноврсних и нових садржаја и активности.

Телесни доживљаји и стимулација неоправдано су заповстављени у когнитивном развоју, посебно ако знамо да се памти 20% онога што чујемо, 50% онога што видимо и чујемо и чак 80% онога што доживимо. (Пирамида искуства, E.Dale)

Телесне радње и покрети се састоје од четири компоненте:

- моторичка (у коју спадају моторичке способности, на пример бацање, трчање, скакање и сл.)
- односно – експресивна (у коју спада социјално понашање, као што су сарадња, противљење, прихватање, одлучивање ...)
- когнитивно – идејна (обухвата оријентацију, имитацију, инвенцију...)
- тонусна (тонус се односи на нормално стање напетости органа човечјег тела, нарочито мишића. Он допушта детету да се усправи и да се постепено одржава на ногама, а затим да остане у том ставу и да буде спремно на покрет. Међутим, тонус се не односи само на стање, већ у себе укључује опажајно-осећајне и опажајно-односне релације са спољашњим светом.)

Моторичке радње имају циљ да активност буде усмерена ка задовољству и ка интеракцији са другим особама или са предметом. Стога тело и покрет играју битну улогу не само у физичком развоју детета, већ и у развоју интелигенције и способности изражавања и комуницирања.

Физичка активност има конкретну вредност за свако дете само у односу на то како је дете доживљава, које значење придаје том искуству, како се осећа док је обавља. Начин на који је неко искуство проживљено може бити позитиван или негативна, никада није неутралан. Позитиван доживљај је онај код кога се дете осећа задовољно собом, прилагођено ситуацији, што доприноси формирању самопоуздања и позитивне слике о себи.

Наше тело функционише кроз низ природних ритмова:

- откуцаји срца (стално пулсирање које нас увек прати)

- дисање (бинарни ритам удисаја и издисаја)
- ходање (такође бинарни ритам ослањања на једно, а затим друго стопало које прати природна и синхронизована осцилација супротних руку).

Учење уз ритам је могуће за све људе, па и за особе са инвалидитетом, које између осталог у ритмичким активностима налазе велико задовољство, а не само могућност за развој.

Ритмичка структура је у основи многих активности од ходања до бројања, од певања до читања.

Можда нећемо успети да научимо сву нашу децу да читају и пишу, али ћемо сигурно моћи са свима да обављамо активности које се заснивају на ритму и да преко њих вежбамо **перцепцију, меморију, способност симболизације или функционално читање** према могућностима сваког детета понаособ.

У наредном делу приручника дат је преглед практичних вежби које подстичу и развијају различите функције код деце. Приликом обуке волонтера за рад са децом са сметњама треба планирати да учесници обуке практично изведу бар по једну вежбу из сваке групе.

1. асиметричне вежбе за крупну моторику, „плетење“ за ситну моторику

Примери вежби за крупну моторику:

- кружно трљање стомака једном руком и истовремено тапкање по глави горе-доле другом руком
- у седећем положају испружених ногу, покретање обе ноге тако да једна исписује број 6 а друга број 9, при чему покрет почиње из исте тачке (ова вежба се може радити и уз помоћ руку)

Примери вежби за ситну моторику

- “плетење” – прстима се опонашају покрети плетења тако што се палац десне руке споји са средњим прстом леве руке, затим се шаке поставе тако да се споје и други палац и средњи прст, а затим се покрети понављају тако што се наизменичним померањем одвајају и спајају парови прстију.

Учесницима може бити показана једна од вежби за ситну моторику „плес прстима“ <http://www.youtube.com/watch?v=qeeY22eKzvk>

2. погађање предмета за развијање тактилне осетљивости

- „мачка у цаку“ - једна особа држи врећицу (непровидну кесу) у којој се налази предмет, док друга особа само додиром покушава да открије о ком предмету се ради. Предмети за препознавање би требало да буду различитих облика и намене. Такође, битно је да буду направљени од различитих материјала (меких, тврђих, храпавих...) и да немају оштре ивице или механизам који може повредити учеснике у игри. У ту сврху могу послужити нпр. плишане пластичне или гумене играчке у облику животиња...

Требало би истаћи да када волонтери ову вежбу буду примењивали у раду са децом са сметњама она мора имати неколико припремних фаза или корака. Наиме, са децом прво треба радити на упознавању предмета, односно развијању њихове способности да предмете опишу у односу на то каквог су облика, текстуре, какав осећај изазивају приликом додира... У другој фази, када се предмети ставе у врећице деци треба постављати питања у вези са предметима и наводити их да препознају њихове карактеристике. Тек након овакве врсте припреме може се очекивати да ће деца самостално бити у могућности да само путем додира препознају предмет.

3. вежбе са препрекама за развијање моторичке осетљивости

- **вежба са препрекама** се може организовати у форми мини полигона, на коме су постављене различите препреке направљене уз помоћ чуњева, вијача, лопти, струњача... Да би се оне савладале потребно је прескакање, провлачење, подизање предмета, добацивање лоптом. У реализацији ових вежби је важно користити што више различитих средстава, како би се подстицали разноврсни покрети. Такође, осим препрека у виду физичких баријера, требало би смислити и неки проблем који захтева и другу врсту спретности – нпр. да веже или одвеже чвор или убаци лопту у обруч. У овим вежбама је пожељно користити мерење времена за које дете може да савлада задате препреке, као начин за праћење напретка.

Требало би истаћи да се напредак мери у односу на претходно постигнуће детета, а не у односу на другу децу.

4. акомодација ока за развијање визуелне осетљивости и јачање очних мишића

• циљ вежбе је **прилагођавање ока** при гледању на различите дистанце и у различитом правцу у односу на централни положај главе. Вежба подразумева фиксиран положај главе, при чему се деци дају инструкције за кружење погледом по просторији - дијагонално, вертикално и хоризонтално; гледање у даљину, па у близину и сл. Да би вежба била успешна инструкције деци треба да буду јасне, нпр. треба рећи погледај у вазу, лампу или одређени угао собе, а не погледај горе, доле, лево, десно... С обзиром на то да ова вежба деци може бити досадна, треба је учинити занимљивом тако што ће се користити предмети у покрету. Нпр. волонтер може да баца лоптице и тражи од деце да их изброје. Такође, могу се посматрати аутомобили у покрету и бројати само они плаве боје. Ова вежба је важна, јер деца превише времена проводе испред ТВ, који се гледа искључиво линеарно. Наиме, велики број слика на екрану се мења огромном брзином, а не захтева померање зеница. Искуство у раду са децом са сметњама је показало да превише гледања ТВ програма код неких од њих може изазвати здравствене проблеме.

5. вежбе за развијање осетљивости чула укуса

• У овој вежби парови дају једно другом да **пробају различите врсте хране** (нпр. сува шљива, корн флекс...). Храна треба да буде различитог укуса – кисело, слатко, горко и сл., као и различите структуре - кашаста, чврста, хрскава и сл. Ова вежба је нарочито важна за децу и младе који имају увећану или умањену осетљивост чула укуса, јер то доводи до одређених навика у исхрани, у смислу да се хране веома једнолично. Путем ове вежбе деца развију чуло укуса и стичу увид у разноликост укуса. Пре извођења ове вежбе треба проверити да ли су и на које производе деца алергична!!

6. вежбање кроз ритам

• **“Олуја”** – је вежба у којој водитељ води учеснике кроз причу коју они дочаравају ритмичким покретима. У овом случају се опонашају звуци летњег пљуска коришћењем различитих покрета следећим редоследом: трљање дланова (дување ветра), пуцкетање прстима (почетак кише), тапшање (појачавање кише), ударање шакама о бутине (пљусак). Низ се завршава грмљавином која се симулира истовременим скоком или лупањем ногама о под. Затим се сви покрети понављају обрнутим редоследом који подразумева да олуја јењава. Вежба се може извести на два начина: да сви раде исте ствари у исто време или да се покрети смењују један за другим сукцесивно. као што је приказано на следећем линку

Пример олује може се видети у видео споту групе Perpetuum Jazzile за песму Африка на следећем линку <http://www.youtube.com/watch?v=yjbpwlqp5Qw>

4.3. Како реаговати на проблематична понашања?

Веома је важно волонтере упознати са различитим видовима “проблематичног” понашања које се може јавити код деце и младих са сметњама у развоју, функцијама које оно може имати, њиховим потенцијалним узроцима и адекватним реакцијама особља на то понашање.

Свако понашање представља вид комуникације и има своју:

- **функцију** (циљ, мотив, потребу)
- **форму** (начин на који се та потреба остварује)

Проблематично понашање је свако понашање које угрожава безбедност самог корисника, других корисника, запослених и волонтера и онемогућава спровођење третмана у групи

Проблематично понашање корисника може да се испољи у виду:

- Агресивног понашања (удара, гребе, гризе, гађа.. особе из непосредног окружења)
- Аутоагресивног понашања (удара се, гризе, гребе, чупа..)

- Деструктивног понашања (руши, ломи, баца, разбија предмете из непосредног окружења)
- Хиперактивног понашања (стално кретање, често мењање активности)
- Стереотипних облика понашања (понављање истих покрета, речи или реченица, игара..)
- Непримереног испољавања сексуалности

Да бисмо могли да реагујемо на испољавање оваквог понашања и покушамо да га елиминишемо или модификујемо, неопходно је да посматрањем корисника утврдимо које су то околности у којима се проблематично понашање јавља, да ли постоји нека правилност у њиховом јављању, каква је учесталост испољавања, која потреба стоји у основи таквог понашања, какве су реакције околине и др. Када се уочи да се у сличним условима појављује слично понашање, могуће је отклонити (или макар проредити, умањити) срединске факторе који до њега доводе.

Када је реч о праћењу проблематичног понашања корисника пракса је показала да веома корисни могу да буду **формулари за тзв. функционалну анализу понашања**. Иако су за ову врсту праћења корисника пре свега одговорни стручни радници, важно је да и волонтери имају знања у вези са овом тематиком и да буду обучени да у формуларе уписују податке који су значајни за корисника. Иако ће анализу података, њихову интерпретацију и одлуку о томе шта треба предузети у погледу испољавања проблематичног понашања код конкретног корисника радити стручни радник или стручни тим, улога волонтера није занемарљива. Они ће бити у прилици да присуствују непримереном понашању и у ситуацијама када стручни радник није присутан и потребно је да знају шта треба да упишу у формулар.

Такође, веома је важно да поседујемо и податке о учесталости, времену појављивања и трајању проблематичног понашања. Свакако да се неће на исти начин третирати оно понашање, које се појавило једном, као реакција на неку специфичну ситуацију и

Подаци од значаја за функционалну анализу проблематичног понашања односе на чињенице о:

- Поводу (ситуацији која је непосредно претходила појави понашања)
- Понашању (манифестованом понашању)
- Последицама (свим променама у окружењу изазваним наведеним понашањем)
- Порукама (тј. значењем које се понашањем изражава)

понашање које се понавља у дужем временском интервалу и са повећаном учесталашћу.

Овако би могла да изгледа табела за функционалну анализу проблематичног понашања:

ПОВОД	ПОНАШАЊЕ	ПОСЛЕДИЦЕ	ПОРУКЕ (функција понашања)
<p>Где се понашање десило?</p> <p>Ко су особе које су присуствовале?</p> <p>Шта је дете радило непосредно пред испољавање понашања?</p> <p>Каква је била динамика групе непосредно пред испољавање понашања?</p>	<p>Како се манифестовало</p> <p>Интензитет</p> <p>Када је започело и када се завршило тј. колико је трајало</p> <p>Према коме или чему се манифестовало</p> <p>Учесталост</p>	<p>Какве су биле реакције запослених?</p> <p>Какве су биле реакције осталих корисника?</p> <p>Да ли су се догодиле неке промене у окружењу?</p>	<p>Комуникативна (нпр. корисник њиме саопштава шта му прија или саопштава да жели да избегне ситуације које га узнемиравају)</p> <p>Ауторегулативна (нпр. корисник њиме изазива позитивне сензорне стимулусе или смањује постојећи негативан осећај)</p>

Требало би нагласити да последњу рубрику волонтери не треба да попуњавају, јер она представља анализу и тумачење испољеног понашања, за коју је потребна стручност и искуство.

Након извршене опсервације и функционалне анализе понашања приступа се одређивању интервенција тј. поступака за модификацију понашања. Оне би, условно говорећи, могле да се сврстају у три групе:

- Утицај на срединске чиниоце настанка понашања
- Помоћ у задовољавању потребе коју корисник изражава проблематичним понашањем
- Утицај на последице понашања тј. реакције окружења

Средински чиниоци	Потребе	Последице и реакције
<p>Бука</p> <p>Захтеви запослених неприлагођени способностима и интересовањима корисника</p> <p>Захтеви запослених упућени кориснику на неадекватан начин (нпр. директивно, гласно, са упорним понављањем...)</p> <p>Средински чиниоци који утичу на здравље корисника и сл.</p>	<p>Физиолошке потребе (глад, жеђ, умор, сексуална потреба)</p> <p>Здравствени статус корисника (еми напад, прехлада, дијабетес, алергија...)</p> <p>Потреба за аутостимулацијом</p> <p>Потреба за изолацијом од узнемирујућих дражи</p> <p>Потреба за остваривањем социјалног контакта</p> <p>Потреба за избегавањем социјалног контакта</p>	<p>Бурна реакција запослених</p> <p>Додатна пажња запослених</p> <p>Додатна пажња осталих корисника</p> <p>Социјална изолација</p> <p>Удаљавање из активности</p> <p>Одлазак кући</p>

Иако је **сексуалност** само један од чинилаца проблематичног понашања код особа са сметњама у развоју, требало би јој посветити додатну пажњу, јер у вези са њом постоје бројне предрасуде. С обзиром да ће многе од тих предрасуда имати и волонтери потребно им је пружити основне информације у вези са овим аспектом понашања.

Развој сексуалности особа са сметњама у развоју не разликује се од развоја сексуалности особа опште популације. Особе са сметњама у развоју имају исте сексуалне потребе као и особе опште популације. Незадовољене сексуалне потребе особа са сметњама у развоју могу да буду узрок узнемирености и различитих видова испољавања проблематичног понашања:

- агресивног
- аутодеструктивног
- деструктивног

Основни проблем је у томе што особе са сметњама у развоју често нису свесне својих сексуалних потреба, а чак и када јесу - не знају на који начин да их задовоље. Поред тога, особе са сметњама у развоју немају развијене механизме одлагања и сублимације својих потреба. Испољавање сексуалности, самим тим, често је изван норми социјалног понашања и повремено се испољава на: јавним местима и понекад насртањем на особе супротног или истог пола

Третман сексуалности особа са сметњама у развоју усмерен је у два правца:

- препознавање сексуалне потребе иза испољених облика проблематичног понашања
- рад са родитељима/старатељима у циљу: препознавања, прихватања сексуалности корисника и указивању на потребу корисника за учењем социјално прихватљивих облика задовољавања сексуалне потребе

4.5. Осмишљавање активности – значај игре

Приликом припреме волонтера за рад са децом и младима са сметњама у развоју веома је важно да они стекну знања о значају који игра има, као и да схвате важност своје улоге у организовању ових активности.

“Игра је метод, који користимо у раду и помоћу кога деца усвајају сва потребна знања у складу са својим узрасним и развојним потребама и могућностима. Нарочиту пажњу обраћамо на спонтану дечју игру, која нам много говори о детету и која је важна чак и када је стереотипна.

Метод игре обухвата широк дијапазон подстицаја развоја: слободу израза, непостојање коначног резултата, креативност, развијање мишљења решавањем ситуација, развијање говора, истраживање, растерећење, развијање вештина и моторних спретности, имитирање, развој разумевања својих и туђих осећања, разумевање захтева, учење толеранције на фрустрацију, развој алтернативних начина комуникације и сл..

Игра обезбеђује блискост и непосредан контакт, обогаћује комуникацију и чини је квалитетнијом. Она је оквир за специфично задовољење потреба све деце. Кроз игру се овладава социјалним ситуацијама из свакодневног живота.” („Без испадања - по-exclusion”, Приручник за коришћење некомпетативних игара у раду са хетерогеним групама, Београд, 2008.)

Игра је облик активности (графичке, сликовне, гласовне или мануалне) и повезана је са потребом да се успостави **однос између себе и спољног света**. Активности и игре у групи су одлично средство за социјализацију, за успостављање односа, да би се разумели проблеми стварања односа и да би дошло до суочавања са њима.

Вишеструки значај игре - вежба

Увод у ову тему најбоље је направити уз помоћ вежбе.

Водитељ започиње питањем зашто су игре значајне и шта се све може постићи игром? Затим анализира одговоре групе и у краткој презентацији подвлачи да су игре поред забаве и пријатног провођења времена, значајне за учење, вежбање моторичних способности, размену са другом децом, стварање односа, стварање добре атмосфере у групи, јачање самопоуздања.

Доживљај детета током игре у значајној мери зависи од начина на који одрасли организују и воде активности.

Вођење активности је кључни моменат, начин на који се воде активности је пресудан за доживљај деце. То је зато што они себе виде кроз начин на који их други гледају, а нарочито како их стручни радник/волонтер посматра. Ако стручни радник/волонтер види могућности и јаке стране и деца ће их увидети и доживети на исти начин.

У раду са децом и младима са сметњама у развоју предлаже се начин рада у коме нема унапред припремљених вежби и игара. Треба осмислити оквирни садржај активности, а пустити да се игра спонтано развија, прилагођавајући је њиховим могућностима и реакцијама.

Деци се много допадају игре које имају **такмичарски карактер** (нпр. са поенима), пре свега због задовољства које може донети победа у игри. У раду са децом са сметњама не треба у потпуности избацити игре са поенима, али их треба увести након што су се деца играла на много различитих начина. У супротном се ризикује да само неколицина постиже успех и ужива у игри, а да осталима преостаје само да аплаудирају. Зато је боље организовати игру тако да деца могу да мере своју успешност у односу на сопствени напредак. У том смислу победник је свако ко је данас бољи него претходни пут, а деца постају најбоља што она могу да буду.

Исто важи за **компликоване игре**: оне се могу играти на крају, након што су сви могли да експериментишу и да се опробају у

играма. Док се истражују различите могућности игре корисно је да стручни радник/волонтер тражи предлоге од деце за евентуалне измене у играма, не би ли игре биле забавне за све учеснике.

Не треба играти игре у којима се избацује онај који погреша. То би довело до продубљивања разлика између оних са мање и више способности и демотивисало децу која спорије напредују да се укључе у игру. Полазна основа у игри не треба да буде претпоставка да дете мора да научи нешто да не би испало из игре, већ да дете има мотивацију да учи када верује да му добро иде, да је способно да нешто уради.

Препоручљиво је да волонтери понуде деци активности са различитим материјалима који су лако доступни, као што су нпр. картонске кутије, пластичне флаше, лоптице... На почетку потребно је само дефинисати сврху игре, односно шта желимо да постигнемо – развој неке способности, усвајање новог појма, развијање блискости и др., док нам садржај и правила игре у том тренутку нису важни. Кроз рад у групи, уз подршку волонтера, деца упознају материјале, успостављају међусобне односе и спонтано почињу да се играју. Група треба да се формира тако да сваки члан има прилику да се игра. За децу којој је то потребно треба обезбедити додатну подршку или алтернативне активности учешће у игри. Деца истражују могућности, покушавају да осмисле неку активност у оквиру игре. На крају се, уз активно учешће деце одређују правила и игри се даје име. Онај ко ради са децом не намеће решења, он каналише предлоге групе и усаглашава их. Оно што је важно је чињеница да ће деца давати предлоге који су њима прилагођени и којих се ми, можда не бисмо ни сетили. Активно учествујући у креирању игре, она се „опредмеђује“ и деца је неће заборавити.

Након вежбе, волонтере треба упознати са још неколико важних ствари везаних за ову тематику.

Као додатне активности стручни радник/волонтер може да уврсти још неке активности:

- Цртање игре
- Записивање имена игре и њених правила

Осмишљавање игре - вежба

Да би волонтери могли да знања усвојена у оквиру ове теме практично примене потребно је организовати следећу вежбу .

Група се дели у мање групе и свака добија материјал за рад (флаше, лоптице, конопац и сл.). Задатак је исти за све групе - да осмисле једну игру, са што специфичнијим правилима и напишу шта се све може том игром постићи у односу на претходно наведене могуће користи од игре. Када групе заврше са осмишљавањем игре, враћају се у велику групу и пред свима демонстрирају игру. Улога водитеља је да укаже на кључна места и да подстакне групу на дискусију.

Овај задатак је много лакши када је реч о игри која има јасно дефинисан садржај и унапред утврђена правила. Смишљати и бирати правила игре је сложена активност, која захтева интелектуални напор.

Волонтерима треба указати да је теже навести децу да кажу и напишу нешто, него их пустити да изведу неку активност или нешто нацртају. Међутим, ако се деца кроз игру упознају са одређеним предметима и појмовима, лакше ће о њима говорити или писати. Садржаји које деца упознају кроз игру и забаву лакше се усвајају, него када им неко о томе само говори и када треба да створе апстрактне представе о нечему.

Веома је важно увек имати у виду да постоје различити начини да се реализује једна иста активност. Нпр. уколико желимо да децу научимо броју 8, то се може учинити уз помоћ гласа, покрета, цртежа, бројањем предмета, телесним изражавањем...Начин за који ћемо се определити условљен је карактеристикама деце са којом радимо. Нпр. ако је дете слабовидо избегаваћемо визуелне методе, а уколико слабије чује оне ће нам бити драгоцене и замениће глас...Будући да су групе деце са сметњама по правилу хетерогене у погледу способности, стручни радници и волонтери у свом раду морају користити сва расположива средства, како би пронашли најадекватнији начин учења за свако појединачно дете.

Већ смо говорили о томе да није добро унапред доносити закључке о томе шта дете може, а шта не. Неопходно је сваком детету пружити прилику да проба, покуша и за то му оставити довољно времена и пружити му потребну подршку. Уколико утврдимо да дете није у стању да ту активност обави, не треба на томе инсистирати и поново дете доводити у ситуацију неуспеха. Задатак треба поједноставити и примерити дететовим способностима.

Волонтерима би требало указати и на могућности које пружа **игра у паровима**. Она пружа могућност за више активности него када је реч о већој групи, као и за интензивнију узајамну размену. Оно што може представљати проблем у раду са паровима јесте да нека деца неће желети да буду пар одређеном детету, што ствара ризик да неко остане изван игре. Ова ситуација би могла да се превазиђе, извлачењем парова „из шешира“, променом парова и сл.

Једна од могућих игара у пару је додавање лопте. Сваки пар има лопту. Треба наћи све могуће начине за додавање лопте. Има много предлога: са две руке, једном руком, раменима, грудима, коленима, стопалима, додати директно или унакрсно, окренути унапред или уназад, убацити лопту у кош и др.

Уколико сумирамо све до сада речено у вези са креирањем активности у раду са децом са сметњама, као најзначајни закључци могу се извести:

- Нико не сме да буде искључен из игре
- Увек треба поћи од лакших ка сложенијим и тежим активностима и задацима
- Оставити деци довољно времена за посматрање, разумевање и покушавање

Још једна важна ствар коју увек треба да имамо на уму је потреба да **стално преиспитујемо своје одлуке**, одабрана решења, процене дететових способности и др., јер само у том случају можемо очекивати најбоље ефекте свога рада.

Треба рећи и то да уколико активности са децом организујемо на овакав начин и сами ћемо бити у прилици да учимо и напредујемо, како на професионалном, тако и на личном плану.

На крају поставља се питање да ли у раду са децом са сметњама у развоју треба користити „већ готове игре“ или их у потпуности треба заменити приступом заједничког креирања игара?

Важно је разумети да се овде не ради о замени старог модела новим. Не постоји начин рада који је сам по себи добар или лош. Примереност начина на који ћемо неку активност организовати зависи, пре свега, од циља, односно онога шта желимо да постигнемо. Другим речима, сврха активности је полазна основа за одабир начина њене реализације.

Тако нпр. ако је у питању стимулација моторичке спретности изузетно је корисно пустити децу да измишљају покрете. Ако желимо да их научим плесу, покрети ће бити унапред дефинисани, а ако желим да их научим ритму покрети могу да буду различити.

Уколико се одредимо за игру по унапред утврђеним правилима онда је улога волонтера да игру понавља док је сви не науче и у овом случају се правилно извођење игре постиже вежбањем.

У случају да деца сама креирају правила, правилно извођење игре се заснива на поставци која поспешује експериментацију и истраживање и у којој се као коначан исход добија активност примерена дечјим могућностима и заснована на њиховом избору.

Ако пођемо од основног захтева да у игри учествују сва деца, онда је проблем игара са јасно утврђеним правилима то што у игри постоји оно што се ради исправно и оно што је погрешно. Последица овога је да ће увек постојати неко ко није у стању да се игра „како треба“ и да се због тога осети искључено. Када деца постављају правила која су њима прилагођена, ризик да се овако нешто деси је сведен на минимум.

Међутим, из свега до сада реченог не би требало извести закључак да игре са унапред утврђеним правилима никада не треба користити у раду са децом са сметњама у развоју. Одлуку да ли, када и у којој мери ће се такве игре примењивати може донети само особа, која непосредно ради са децом и има потпуни увид у њихове индивидуалне карактеристике, способности и потребе.